

АНОТАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

I. Комплекси програмно-методичного забезпечення розвитку дітей з легкою та помірною розумовою відсталістю

Гладченко І.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / І.В.Гладченко. – К.: 2012 – 110 с.

ISBN 978-966-7270-71-1

Комплекс програмно-методичного забезпечення з формування ігрової діяльності розроблено з урахуванням особливостей моторно-рухового, емоційного, сенсорного, розумового, мовленнєвого, естетичного та соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку з легкою та помірною розумовою відсталістю; провідних мотивів, потреб, компетенцій дошкільника; характеру провідної діяльності; типу спілкування і його мотивів; соціальної ситуації розвитку дитини.

У програмно-методичному комплексі представлено: інноваційний зміст (програма з ігрової діяльності) та сучасні психолого-педагогічні технології формування у дітей з розумовою відсталістю (легкого та помірного ступеня) ігрової діяльності, що базуються на особистісно-орієнтованому підході до дитини; охоплено всі основні сфери розвитку ігрової діяльності розумово відсталої дитини: процесуальні ігри, сюжетно-відображувальні, дидактичні, сюжетно-рольові, режисерські (театралізовані ігри, ігри-потішки), рухливі, конструктивно-будівельні, українські народні (хороводні) ігри та ігри-експериментування; подано загальну характеристику основних видів ігор; висвітлено, враховуючи своєрідність розвитку розумово відсталої дитини в дошкільному дитинстві, конкретні методичні рекомендації щодо реалізації програмних завдань у кожній віковій групі; представлено дидактичний матеріал, що включає зразки варіативних ігор та наочно-ілюстративний матеріал – саме це і забезпечує корекційно-розвивальну спрямованість всього навчально-виховного процесу в спеціальному дошкільному закладі.

Практичне використання даного комплексу сприятиме формуванню та розвитку у розумово відсталих дітей ігрових вмінь, ігрової поведінки. Використання в практиці роботи спеціальних дошкільних закладів зазначеного комплексу дозволить суттєво посилити корекційне спрямування навчально-виховного процесу, зосередити педагогічну увагу на особистості дитини як суб'єкта процесу виховання. Також сприятиме формуванню життєвої компетентності, забезпечення зворотнього зв'язку під час сумісної

діяльності дорослого з дитиною, стимулюватиме її активність та самовираження в ігровій діяльності.

Адресовано педагогам-дефектологам, психологам, керівникам спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю, центрів психолого-педагогічної реабілітації та корекції, соціально-реабілітаційних центрів, методистам, викладачам та студентам вищих навчальних закладів, всім, хто цікавиться проблемами навчання і виховання розумово відсталих дітей.

Трикоз С.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / С.В. Трикоз – К.: 2012 – 112 с. ISBN 978-966-7270-71-1

У програмно-методичному комплексі з сенсорного виховання для дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю представлено програму навчально-виховних занять, основні методичні підходи їх реалізації та дидактичні матеріали, що сприяють корекції сенсорного розвитку дошкільників. Для дітей з помірною розумовою відсталістю зміст програми та дидактичних матеріалів добирається індивідуально, залежно від психофізичних можливостей дитини.

Програма з сенсорного виховання дошкільників розподілена за роками навчання та виховання і спрямована на розвиток зорового сприймання, тактильно-рухового сприймання, просторових уявлень, слухового сприймання, розвиток сприймання властивостей предметів на основі нюху та смаку. Зміст програми побудований з урахуванням концентричного принципу, який передбачає у запропонованих дітям завданнях поступове ускладнення за способом виконання та змістом.

У методичних рекомендаціях до програми з сенсорного виховання дошкільників висвітлені основні методи і прийоми роботи, визначена специфіка організації роботи з дітьми даної категорії, особливості їх сенсорного розвитку.

Дидактичні матеріали комплексу мають вигляд зошита з друкованою основою. Протягом вирішення завдань вміщених у зошит діти ознайомлюються з кольорами, формами, величиною предметів, засвоюють сенсорні еталони.

Чеботарьова О.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей у

спеціальних дошкільних закладах» (програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / О.В. Чеботарьова – К: Poligrand, 2012 – 110с.

У програмно-методичному комплексі представлено зміст, основні методичні підходи та дидактичні матеріали щодо трудового виховання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю.

Матеріали комплексу програмно-методичного забезпечення розроблено з урахуванням новітніх технологій дошкільної освіти з метою забезпечення корекційно-розвивального впливу та максимальної соціальної адаптації дошкільників з розумовою відсталістю до навколишнього середовища.

У програмно-методичному комплексі розкриваються форми, методи та прийоми організації та залучення дітей з розумовою відсталістю (з легким та помірним ступенем) до різних видів трудової діяльності: самообслуговування; господарсько-побутової праці; праці в природі; ручної (художньої) праці.

Методичні рекомендації та дидактичні матеріали розроблено відповідно змісту нової програми з трудового виховання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Дидактичні матеріали містять цікаві завдання, ігри, вправи, інструкційні карти щодо виконання виробів з пластиліну, глини, солоного тіста, паперу, природного матеріалу.

Програмно-методичний комплекс адресовано педагогам-дефектологам, психологам, керівникам спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю, центрів психолого-педагогічної реабілітації та корекції, соціально-реабілітаційних центрів, методистам, викладачам та студентам вищих навчальних закладів, всім, хто цікавиться проблемами навчання і виховання розумово відсталих дітей.

Блеч Г.О. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації та дидактичний матеріал з формування уявлень про навколишнє середовище) / Г.О.Блеч. – К.: 2012. – 96 с.

У програмно-методичному комплексі «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей в спеціальних дошкільних закладах» представлено інноваційний зміст занять з «Ознайомлення з

навколишнім», методичні рекомендації та дидактичний матеріал з формування їхніх уявлень про навколишнє середовище.

В основі комплексу покладено цілі та задачі, зміст навчання та виховання, основні принципи та етапи корекційної роботи, реалізація яких сприятиме розвитку пізнавальної діяльності, мислення та мовлення у дітей з розумовою відсталістю. Розроблена структура та зміст занять з ознайомлення з навколишнім представляє собою програму розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю (легкого та помірного ступеня).

Розроблені методичні рекомендації з реалізації програмних завдань у кожній віковій групі розумово відсталих дошкільників висвітлюють структуру, завдання навчання «Ознайомлення з навколишнім», основні методичні підходи, а також методи та прийоми роботи з розумово відсталими дітьми 3-7 років. Дидактичні матеріали включають орієнтовні конспекти бесід, різноманітні ігри, ігрові логічні завдання, а також ілюстрації до дидактичних ігор та наочні матеріали з різних тем навчання «Ознайомлення з навколишнім».

Дидактичні ігри та завдання для розумово відсталих дошкільників розраховані для їх творчого використання і обумовлюються варіативністю методів та прийомів застосування яких спрямовано на досягнення корекційно-розвивальної мети та гнучкості у підборі матеріалу, в залежності від програмних вимог, віку та особливостей дитини.

Комплекс програмно-методичного забезпечення адресовано вчителям-дефектологам, вихователям, керівникам спеціальних дошкільних навчальних закладів і центрів психолого-педагогічної реабілітації та корекції, соціально-реабілітаційних центрів та будинків дитини. Він буде також корисним для студентів, котрі здобувають дефектологічну освіту у педагогічних вузах, а також батькам, котрі виховують дітей зі стійким відхиленням пізнавальної діяльності.

II. Програми

Блеч Г.О. Ознайомлення з навколишнім: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

Систематичне й цілеспрямоване, спеціально організоване навчання з ознайомлення зі світом природи, в тому числі з оточуючим предметним світом, ознайомлення з явищами соціального життя є складовою частиною корекційно-виховної роботи у спеціальному дошкільному закладі.

Програма «Ознайомлення з навколишнім» рекомендується для роботи з розумово відсталими дітьми (легкого та помірного ступеня) дошкільного віку, які знаходяться в спеціальних дошкільних навчальних закладах, дитячих будинках та дошкільних корекційних групах. Програма розрахована на чотирирічний термін навчання (від 3 – 4 до 7 – 8 років).

Програма складена з урахуванням особливостей розумового, мовленнєвого та фізичного розвитку дитини дошкільного віку, а також з урахуванням особливостей її психічного розвитку, віку та характеру провідної діяльності. Зміст програмного матеріалу розроблено згідно з державними освітніми стандартами дошкільної освіти.

У програмі розкрито структура, мета, завдання, напрями побудови занять по ознайомленню з навколишнім. Програму подано за табличною структурою, що складається з кількох колонок. У колонці «Зміст навчання та виховання» подано зміст навчання та виховання, у наступній колонці «Орієнтовні показники розвитку», уточнюються уявлення, що формуються, навички та вміння, якими вихованці мають опанувати в процесі роботи. У колонці «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи» розкривається головний напрям корекційної роботи, яка конкретизує, уточнює, коригує певні уявлення, стимулює навчально-пізнавальну діяльність і пов'язані з нею психофізичні процеси. Для дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від їх психофізичних можливостей.

Зміст матеріалу враховує загальні та спеціальні принципи виховання та навчання: науковість, системність, доступність, концентричність, повторюваність.

Використання даної програми потребує творчого підходу до використання її матеріалу, з урахуванням культурних, регіональних та етнографічних умов, припускаючи зміни в залежності від індивідуальних особливостей дітей, їх передошкільній підготовці.

Гладченко І.В. Ігрова діяльність: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

Ключовою позицією оновлення змісту спеціальної дошкільної освіти є створення умов для системного розвитку можливостей розумово відсталої дитини з метою збагачення її соціального досвіду, формування життєвої компетентності.

Програма відображає сучасне розуміння особливостей процесу становлення ігрової діяльності у дітей з розумовою відсталістю (легкого та помірного ступеня) та призначена для проведення корекційно-виховної роботи з формування ігрової діяльності у дітей зазначеної категорії у віці від 3 до 7 років. Зміст розроблено згідно з державними освітніми стандартами дошкільної освіти.

Програма складена з урахуванням особливостей фізичного, розумового, мовленнєвого та психосоціального розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку. Для дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від їх психофізичних можливостей.

Зміст програмного матеріалу враховує загальні принципи виховання та навчання, прийняті в дошкільній педагогіці: науковість, системність, доступність, концентричність викладу матеріалу, повторюваність, єдність вимог до побудови системи виховання і навчання дітей дошкільного віку.

Програма має пояснювальну записку та структурована у вигляді таблиці, що складається з кількох колонок. У колонці «Зміст навчання та виховання» подано зміст навчання та виховання за роками навчання, «Орієнтовні показники розвитку», уточнюють уявлення, що формуються, навички та вміння, якими вихованці мають опанувати в процесі роботи. Колонка «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи» розкриває основні напрямки корекційної роботи, яка конкретизує, уточнює, корегує певні уявлення, стимулює навчально-пізнавальну діяльність та пов'язані з нею психофізичні процеси. Це дає можливість використовувати програми для роботи не тільки в спеціальних дошкільних установах, а й в умовах інклюзивного виховання та навчання, в умовах перебування дитини в сім'ї, або в інших типах дитячих установ.

Гладченко І.В. Фізичне виховання та основи здоров'я: програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю.

Програма «Фізичне виховання та основи здоров'я» призначена для проведення корекційно-виховної роботи з розумово відсталими (легкого та помірного ступеня) дітьми у віці від 3 до 7 років, котрі перебувають на навчанні та вихованні у спеціальних дошкільних навчальних закладах, дитячих будинках та спеціалізованих групах загальноосвітніх дошкільних установ, дошкільних відділеннях при спеціальних (корекційних) школах, реабілітаційних центрах, в умовах надомного навчання та виховання дітей зі складною структурою порушень. Зміст програмного матеріалу розроблено згідно з державними освітніми стандартами дошкільної освіти.

Програма має пояснювальну записку, в якій висвітлено основні завдання та особливості методичної та корекційної роботи над змістом, та структурована у вигляді таблиці, що складається з кількох колонок. У колонці «Зміст навчання та виховання» подано зміст навчання та виховання за роками навчання, «Орієнтовні показники розвитку», уточнюють уявлення, що формуються, навички та вміння, якими вихованці мають опанувати в процесі роботи. Колонка «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи» розкриває основні напрямки корекційної роботи, яка формує, розвиває, конкретизує, уточнює, корегує певні уявлення, стимулює навчально-пізнавальну діяльність та, пов'язані з нею, психофізичні процеси.

Побудований за віковими етапами дошкільного дитинства, зміст програми орієнтований на психологічні новоутворення розвитку дитини та її загальну готовність до шкільного навчання, зміцнення фізичного та психічного здоров'я. Програма складена з урахуванням особливостей фізичного, розумового, мовленнєвого та психосоціального розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку, що забезпечує вдосконалення функцій несформованого організму дитини, повноцінний розвиток основних рухів, різноманітних рухових навичок, формування дрібної моторики та розвиток зорово-рухової координації. Заняття з фізичного виховання вирішують як загальноосвітні, так і корекційні завдання. Для дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від їх психофізичних можливостей.

Трикоз С.В. Сенсорне виховання: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

Програма «Сенсорне виховання» для дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю складена за новою структурою, що дозволяє здійснювати корекцію сенсорного розвитку дошкільників на основі застосування спеціальних вправ, завдань, практичних робіт різної складності у навчально-виховному процесі за змістовим матеріалом теми чи розділу програми. Специфіка програми полягає у структуруванні її змісту у таблицю, істотним та новим компонентом якої є колонка «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи». У змісті цього компоненту сформульовані напрями корекції та розвитку пізнавальної, сенсорної, особистісної сфери та мовленнєвої діяльності дітей, враховуючи конкретний матеріал змісту програми.

Програма розподілена за роками навчання та виховання та спрямована на розвиток зорового сприймання, тактильно-рухового сприймання, слухового сприймання, сприймання властивостей предметів на основі нюху та смаку. Зміст програми з сенсорного виховання дошкільників розрахований на чотири роки та побудований з урахуванням концентричного принципу,

який передбачає у запропонованих дітям завданнях поступове ускладнення за способом виконання та змістом. Для дітей з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від психофізичних можливостей дитини.

Програма призначена для педагогічних працівників спеціальних дошкільних закладів для дітей з розумовою відсталістю, студентів і викладачів вищих і середніх педагогічних навчальних закладів, для всіх, хто цікавиться проблемами розвитку дітей з розумовою відсталістю.

Трикоз С.В. Образотворча діяльність: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

У програмі з образотворчої діяльності дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю визначено зміст, орієнтовні показники розвитку дітей та корекційно-розвивальну спрямованість роботи щодо удосконалення зорово-рухової координації, дрібної моторики, сенсорної, особистісної сфери та мовленнєвої діяльності дітей у наступних видах продуктивної діяльності: ліплення, аплікація, малювання.

Ліплення є першим, основним видом занять, необхідних розумово відсталій дитини на початкових етапах формування образотворчої діяльності. Знайомлячись з пластичними матеріалами (глиною, тістом, пластиліном), дитина засвоює способи передачі основних ознак предмета - форми і величини. При обмацуванні предметів у дітей формуються способи обстеження предмета і визначення його форми. Увага дитини концентрується на предметі, а її дії з обстеження предмета закріплюються в слові, спочатку в пасивному, а надалі і в активному мовленні.

Малювання виховує у дітей емоційне ставлення до світу. В ході занять з малювання у дітей розвиваються сприймання, зорово-рухова координація, графічні уміння і навички, образна сфера в цілому. На даних заняттях у дітей формуються елементи навчальної діяльності – зрозуміти завдання, утримати інструкцію в процесі виконання, оцінити власну роботу. Систематичні заняття малюванням сприяють нормалізації поведінки дитини, наповнюють змістом його самотійну діяльність.

Аплікація дозволяє дитині побачити контур предмета, що надалі стане опорою для вміння зобразити предмет тієї чи іншої форми, тобто сприяє розвитку у дитини образотворчих навичок. В ході виконання аплікацій також створюються умови для формування цілеспрямованої діяльності та розвитку пізнавальних процесів дитини.

Продуктивні види діяльності дошкільників позитивно впливають на розвиток особистості розумово відсталого дитини, на її поведінку та спілкування, соціалізацію в цілому. Для дітей з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від психофізичних можливостей дитини.

Програма призначена для педагогічних працівників спеціальних дошкільних закладів для дітей з розумовою відсталістю, студентів і викладачів вищих і середніх педагогічних навчальних закладів, для всіх, хто цікавиться проблемами розвитку дітей з розумовою відсталістю.

Чеботарьова О.В. Трудове виховання: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

Програму «Трудове виховання» для дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, яка входить до комплексної Програми розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, розроблено відповідно до сучасних вимог реформування спеціальної освіти, досягнень спеціальної дошкільної педагогіки та психології, з урахуванням особистісно орієнтованого підходу до дитини.

Програму рекомендовано для роботи з дітьми дошкільного віку з розумовою відсталістю (легким та помірним ступенем), які перебувають у спеціальних дошкільних закладах, дошкільних групах та будинках дитини, в умовах сім'ї або інших типах дитячих закладів. Для дітей з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від психофізичних можливостей кожної дитини.

Програма розрахована на 4-річний термін навчання дітей віком від 3 до 7-8 років, зміст згруповано за роками навчання.

У пояснювальній записці висвітлено основні завдання трудового виховання та особливості методичної та корекційно-виховної роботи у процесі реалізації основних видів елементарної трудової діяльності дошкільників з розумовою відсталістю: самообслуговування, господарсько-побутової праці, праці в природі та ручної (художньої праці).

Структура програми включає зміст навчання та виховання (перша колонка), орієнтовні показники розвитку дітей, що охоплюють знання, уміння, які повинні бути сформовані в дошкільників на основі вивчення конкретної теми (друга колонка); а й спрямованість корекційно-розвивальної роботи, де окреслюються основні напрямки корекційної роботи, яку слід здійснювати на матеріалі теми (третя колонка). Таким чином охоплюються важливі процеси пізнавальної діяльності (сприймання, пам'яті, мислення,

уваги, мова), які впливають на розвиток особистості та максимальну соціальну адаптацію дошкільників з розумовою відсталістю до навколишнього середовища.

У програмі враховано особливості формування елементарної трудової діяльності у дошкільників із розумовою відсталістю на кожному році навчання. Значна увага приділяється корекційному розвитку дітей (аналізуючого спостереження, порівняння, узагальнення), сенсорному розвитку, удосконаленню пізнавальних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уваги), зв'язного мовлення, особистісному зростанню дітей.

Програма призначена для педагогічних працівників спеціальних дошкільних закладів для розумово відсталих дітей, батьків, студентів і викладачів вищих і середніх педагогічних навчальних закладів.

Чеботарьова О.В. Конструювання : програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

Програму «Конструювання» для дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, яка входить до комплексної Програми розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, розроблено відповідно до сучасних вимог реформування спеціальної освіти, досягнень спеціальної дошкільної педагогіки та психології, з урахуванням особистісно орієнтованого підходу до дитини.

Програму рекомендовано для роботи з дітьми дошкільного віку з розумовою відсталістю (легким та помірним ступенем), які перебувають у спеціальних дошкільних закладах, дошкільних групах та будинках дитини, в умовах сім'ї або інших типах дитячих закладів. Для дітей з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від психофізичних можливостей кожної дитини.

Програма розрахована на 4-річний термін навчання дітей віком під 3 -4 до 7-8 років, зміст згруповано за роками навчання.

У пояснювальній записці висвітлено основні завдання з формування конструктивної діяльності у дошкільників з розумовою відсталістю, особливості методичної та корекційно-виховної роботи у процесі реалізації різних будівельних конструкцій за зразком, за аналогією, по пам'яті й задумом.

Структура програми включає зміст навчання та виховання (перша колонка), орієнтовні показники розвитку дітей, що охоплюють знання, уміння, які повинні бути сформовані в дошкільників на основі вивчення

конкретної теми (друга колонка); а й спрямованість корекційно-розвивальної роботи, де окреслюються основні напрямки корекційної роботи, яку слід здійснювати на матеріалі теми (третя колонка).

У програмі враховано особливості формування конструктивної діяльності у дошкільників із розумовою відсталістю на кожному році навчання. Значна увага приділяється розвитку у дітей пізнавальних процесів, зокрема мислення, сприймання, пам'яті, мовлення, удосконаленню розумових дій аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації, розвитку зорово-моторної координації, збагаченню сенсорного досвіду.

Програма призначена для педагогічних працівників спеціальних дошкільних закладів для розумово відсталих дітей, батьків, студентів і викладачів вищих і середніх педагогічних навчальних закладів.

Висоцька А.М. Формування соціальних навичок: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

Програма "Формування соціальних навичок" ґрунтується на сучасному розумінні процесу виховання та навчання розумово відсталих дітей легкого та помірного ступеня, урахуванні закономірностей розвитку в дошкільному дитинстві. Основоположним змістом програми є формування співробітництва дитини з дорослим і навчання малюка способам засвоєння та присвоєння суспільного досвіду.

Програму розроблено за новою структурою, яка передбачає окреслення не лише предметного змісту навчання та виховання, а й видів діяльності вихованців (відповідних умінь і навичок), спрямованих на його засвоєння. У змісті програми також розкривається спрямованість корекційної роботи, оскільки корекційно-розвивальна лінія є неодмінною складовою процесу виховання загалом, принципово важливим компонентом змісту спеціальної освіти.

Зміст навчання та виховання спрямовано на розв'язання таких основних завдань: формування у дітей системи елементарних знань та уявлень про себе та соціум у цілому, розвиток життєвої компетентності; формування навичок саморегуляції поведінки, опанування різних видів взаємодії з довкіллям; формування способів засвоєння соціального досвіду взаємодії з людьми та предметним світом; подолання небажаних особистісних проявів і форм поведінки у стосунках з оточуючими та попередження вторинних відхилень у поведінці та розвитку особистості в цілому; створення комфортних умов, які сприяли б можливості відкритого виявлення емоцій та почуттів різними соціально прийнятними способами.

Відповідно до завдань визначено такі напрямки психолого-педагогічної роботи з дітьми:

1. Формування у дитини уявлень про себе та виховання елементарних навичок для вибудовування адекватної системи позитивних особистісних оцінок і позитивного ставлення до самого себе (розділ **"Я сам"**).
2. Розвиток співробітництва дитини з дорослими та однолітками на основі емоційного контакту; формування навичок конструктивної взаємодії в процесі спільної діяльності (розділ **"Я та інші"**).
3. Формування адекватного сприйняття предметів і явищ довкілля, виховання позитивного ставлення до об'єктів живої та неживої природи, створення підґрунтя для екологічного світосприйняття, морального ставлення до традицій та загальнолюдських цінностей (розділ **"Я і довкілля"**).

Програма адресована педагогічним працівникам спеціальних дошкільних навчальних закладів для дітей з легкою та помірною розумовою відсталістю, центрів психолого-педагогічної реабілітації та корекції, соціально-реабілітаційних центрів, методистам, викладачам та студентам вищих і середніх навчальних закладів, батькам, усім, хто цікавиться проблемами навчання і виховання розумово відсталих дітей.

Мякушко О. Довкілля і розвиток мовлення: програма розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку.

В розробленому змісті навчальної програми «Довкілля і розвиток мовлення» описано методичну систему роботи, спрямовану на забезпечення ефективності формування в дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю вміння орієнтуватися у довкіллі та здійснення корекційно-розвивальної роботи: визначено мету, завдання і напрями програми навчання, розкрито корекційно-виховний потенціал предмету, представлено психолого-педагогічне обґрунтування корекційно-реабілітаційного навчання учнів з помірною розумовою відсталістю з урахуванням сучасних досягнень науки і практики, запропоновано приділяти спеціальну увагу роботі з цілеспрямованого формування у дітей перцептивних і когнітивних схем як інформативної основи знань про довкілля, описано відповідний цьому шляху варіант побудови і смислового структурування змісту навчального матеріалу, означені основні методи і прийоми корекційної роботи.

В якості *основної мети* навчання визнано різнобічний розвиток дітей з помірною розумовою відсталістю у міру їх індивідуальних можливостей, а також їх підготовка до щоденного життя в соціумі, щоб вони могли брати участь у суспільному житті, самостійно дбаючи про себе та вміючи

управляти своєю поведінкою. Ця мета реалізується через створення психолого-педагогічних умов (змісту знань, методів і форм навчання) для досягнення наступних завдань: цілеспрямоване формування мовлення та елементарних знань про довкілля; особистісний розвиток з урахуванням його специфічних закономірностей у дітей з помірною розумовою відсталістю; набуття дітьми соціальної компетентності; формування умінь дитини виконувати різні види пізнавальної діяльності (перцептивної, мислительної, імажинативної, мнемічної), розвиток всіх сторін мовленнєвої діяльності, навичок інтелектуальної діяльності, оволодіння навчальними стратегіями та вмінням спілкуватися в спільній навчально-пізнавальній діяльності з педагогом та іншими дітьми.

Розв'язання поставлених у програмі завдань здійснюється через *корекційно-розвивальний напрям програми*, який є інтегральним і базується на всебічній діяльності дитини з помірною розумовою відсталістю, сприяючи відновленню основних сфер її активності: мовленнєвої, моторної, когнітивної і емоційної.

Корекційно-розвивальний напрям програми має випереджувальний характер і передбачає: цілеспрямоване становлення самосвідомості; розвиток мовлення (розуміння і активного зв'язного мовлення) і вмінь спілкуватися (із застосуванням вербальних і невербальних засобів) з іншими людьми в побутових, ігрових і навчальних ситуаціях; формування вербально-логічного мислення (вміння встановлювати причинно-наслідкові та послідовно-причинні відношення між подіями, родо-видові відношення між предметами, аналізу і синтезу), активний розвиток уявлень і навчальних можливостей дітей з помірною розумовою відсталістю. Опосередковано увага приділяється розвитку зорово-моторної координації дитини та засвоєння нею простору. Розвиток моторики відбувається під час виконання дієслівних інструкцій та маніпуляцій з предметами, коли відпрацьовуються також зв'язок між різними видами рухів, дій, сприйманням предметів та їх вербальним позначенням.

Важливим моментом корекційно-розвивального напрямку є підготовка дітей з помірною розумовою відсталістю до навчання, що передбачає цілеспрямовану організацію педагогічних заходів, спрямовану на: вироблення у дитини готовності навчатися шляхом формування вмінь зосереджувати увагу і погляд на особі, яка проводить навчання, займати правильне положення тіла під час навчальних занять; стимулювання відчуттів (дотику, смаку, слуху, зору, нюху); розвитку чуттєво-рухової інтеграції (що сприятиме впорядкуванню, правильній інтерпретації та реакції дитини на інформацію, що надходить від різних сенсорних систем) і усвідомлення власного тіла (що дозволить дитині усвідомити власну тотожність і засвоїти поняття «я»).

З метою *урахування наступно-перспективних зв'язків між дошкіллям і основною ланкою школи* в програму навчання включений навчальний матеріал, зміст якого дозволяє сформувати у дітей з помірною розумовою відсталістю базові уміння орієнтуватись у світі культури, природи і людей, необхідні для правильного структурування і розуміння ними оточуючого світу. Отже, через зміст корекційно-розвивальної роботи непрямо, а опосередковано проходять такі напрями програми, як: людинознавчий (спрямований на формування умінь орієнтуватись у найближчому оточенні людей, їх статі і віку, професіях, будові тіла людини, емоціях людей), природознавчий і суспільствознавчий (спрямовані на формування умінь орієнтуватись у: предметному світі, атрибутивних і категоріальних ознаках предметів, культурних схем поведінки – спілкування з дорослим та іншими дітьми, навичок самообслуговування).

Враховуючи наявні у дітей з помірною розумовою відсталістю утруднення у самостійному опрацюванні інформації, робота в напрямку формування уявлень про довкілля (світ людей, предмети соціокультурного простору, об'єкти та явища природи, культурні шаблони поведінки) має бути спрямованою на формування інформативної основи знань у вигляді *перцептивних і когнітивних схем*, закріплених у мовленнєвих конструкціях, та відбуватися шляхом поетапного формування та тренування знань і умінь в напрямку від простого до складного, їх поступового узагальнення і переносу сформованих знань і умінь в інші ситуації. Тому розвиток базових знань і умінь має розпочинатися від формування конкретних уявлень (про предмети та найближче оточення людей), які поступово диференціюються і починають стосуватися більш віддалених предметів й понять, що закінчується формуванням уявлень більш узагальнених і абстрактних. Останнє стосується формування розуміння причинно-наслідкових зв'язків подій, а також розвитку символічної гри (для чого використовуються завдання на розігрування дій і різних персонажів «начебто...», а також рольові ігри з іграшками).

Зміст програми навчання визначається загально-дидактичними та спеціальними принципами, що враховують особливості навчання дошкільників з помірною розумовою відсталістю. Педагог має право вибору конкретних методів, форм праці і педагогічних засобів, керуючись їх ефективністю.

Структурування програми навчання дошкільників з помірною розумовою відсталістю здійснюється (відповідно стадіям в спіральному розвитку сприймання) в напрямку послідовного подрібнення та систематизації навчальної інформації. Програма навчання передбачає формування таких базових навичок, як: навичок зосереджувати увагу, навичок імітації, імпресивного мовлення (розвиток розуміння мовлення), експресивного мовлення (розвиток активного мовлення), елементарних навчальних навичок, навичок самообслуговування. Ці навички сприяють

відновленню когнітивного, моторного, соціального і комунікаційного доменів розвитку дитини з помірною розумовою відсталістю. Програмою також передбачено розподіл змісту і складності навчального матеріалу відповідно до особливостей розвитку дошкільників за чотирма віковими групами: перед-дошкільного (2,5-3,5 pp.), молодшого дошкільного (3,5-4,5 pp.), середнього дошкільного (4,5-5,5 pp.) та старшого дошкільного віку (5,5-6,5 pp.).

Розроблена програма «Довкілля і розвиток мовлення» може бути застосованою в Україні в конкретних умовах навчально-виховного процесу в загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю, навчально-реабілітаційних центрах, центрах соціально-трудової реабілітації дітей-інвалідів та інших соціально-реабілітаційних центрах для дітей з особливими потребами, де виховуються діти дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю.

Мякушко О. Я і Україна (Довкілля) / Програми загальноосвітнього навчального закладу для дітей з розумовою відсталістю (для учнів з помірною розумовою відсталістю).

В напрямку реалізації принципів гуманізації освіти, її демократизації, передбачених Законом України «Про загальну середню освіту», було розроблено цілісну за змістом і за побудовою програму навчального курсу «Я і Україна» (інтегрованого курсу природознавства, суспільствознавства та українознавства), основною метою якого є всебічний розвиток особистості молодших школярів з помірною розумовою відсталістю у міру їх індивідуальних можливостей, а також сприяння їх соціалізації через підготовку дітей до щоденного життя в соціумі, розвитку їх вмінь самостійно дбати про себе та керувати своєю поведінкою.

В розробленому змісті навчальної програми з предмету «Я і Україна (Довкілля)» описано методичну систему роботи, спрямовану на забезпечення ефективності формування в учнів початкової школи вмінь орієнтуватися у довкіллі та здійснення корекційно-розвивальної роботи: визначено мету, завдання і напрями програми навчання, розкрито корекційно-виховний потенціал предмету, представлено психолого-педагогічне обґрунтування корекційно-реабілітаційного навчання учнів з помірною розумовою відсталістю з урахуванням сучасних досягнень науки і практики, запропоновано шлях формування уявлень дітей про довкілля (а саме: приділяти спеціальну увагу роботі з цілеспрямованого формування в учнів перцептивних і когнітивних схем як інформативної основи знань про довкілля), описано відповідний цьому шляху варіант побудови і смислового структурування змісту навчального матеріалу, означені основні методи і прийоми корекційної роботи.

При визначенні змісту знань, методів і форм навчання ми виходили з необхідності урахування особливостей процесу соціалізації дітей з помірною розумовою відсталістю у суспільство, пов'язаних зі специфічними закономірностями їх розвитку. Враховуючи виявлені у нашому дослідженні особливості опрацювання дітьми з помірною розумовою відсталістю навчальної інформації, дефіцитарність у її сприйманні та інтеграції, це утруднює чи унеможлиблює самостійне опрацювання програмового матеріалу у дітей цієї категорії. Відповідно, зроблено висновок про необхідність застосування у роботі в напрямку формування уявлень (про світ людей, предмети соціокультурного простору, об'єкти та явища природи, культурні шаблони поведінки) *шляху формування перцептивних і когнітивних схем.*

Отже, особливість розробленої програми полягає у приділенні в навчальному процесі спеціальної уваги роботі з цілеспрямованого формування в учнів з помірною розумовою відсталістю репрезентативних когнітивних схем як інформативної основи знань. Відповідно, *структурування програми навчання* з предмету «Я і Україна (Довкілля)» здійснено в напрямку послідовного уточнення та систематизації навчальної інформації та з урахуванням вікових особливостей розвитку молодшого школяра з помірною розумовою відсталістю, в результаті чого програмовий зміст був розподілений за такими розділами: «Ознайомлення із довкіллям» (підготовчий клас), «Моє довкілля» (1 клас), «Я і довкілля» (2 клас), «Спостерігаю довкілля» (3 клас), «Життя в довкіллі» (4 клас).

Кожний розділ послідовно розкриває одне з провідних положень, яке проходить наскрізно через відповідний програмовий матеріал та дозволяє інтегрувати його знання в певній цілісності. Оскільки провідне положення виступає в якості принципу, що пояснює будову світу, вивчення програмового розділу розпочинається саме з формування в учнів певного базового положення (як смислової когнітивної схеми, що виступає інформаційною основою знань).

Смислове структурування (за розділами і підрозділами) навчального матеріалу, що ґрунтується на когнітивному підході до розробки методик навчання шкільним предметам (І.Александров, О.Кукушкіна, Н.Локалова, Н.Максимова, Р.Солсо, С.Gipps), гештальтно-фреймовому підході до організації та представлення знань (М.Мінський, Р.Шенк, Є.Соколов, В.Тарасун), розгляді навчання як процесу побудови знань в конструктивістській теорії навчання (E.von-Glaserfeld, P.Airasian, M.Walsh), сприятиме організації смислового сприймання учнів з помірною розумовою відсталістю, опрацюванню (структуруванню та диференціації) нових знань з тієї чи іншої теми та змістовному орієнтуванню учнів в смисловому полі суспільного досвіду (який являє собою семантичну організацію знань у групових структурах, тобто, організацію лексичних значень,

систематизованих навколо одиниць інформації – категорій, ознак, властивостей, абстракцій тощо).

Програмою також передбачено структурування навчального матеріалу у кожному класі за трьома підрозділами: «Світ Я», «Світ природи», «Світ людей». Оскільки діти в своїй пізнавальній діяльності більшою мірою спираються на тематичні категорії, структурування програмового змісту за темами являє собою модель знань про Довкілля (тіло людини, світ природи, суспільні системи). Вивчення навчального матеріалу блоками понять (об'єднаних тематичними зв'язками у лексико-сміслову групу) сприятиме як упорядкуванню знань з природознавства, так і збагаченню словника учнів з помірною розумовою відсталістю.

Рівень програмових вимог до навчальних досягнень учнів з ПРВ обмежений (спираючись на модель рівнів засвоєння В.В.Тарасун) в основному початковим рівнем, якому відповідає пасивно-репродуктивний тип розумової діяльності і такий характер діяльності, як: сприймання, розрізнення і усвідомлення вивченого матеріалу.

Визначена теоретико-методологічна основа й розроблене програмно-методичне забезпечення навчального курсу «Я і Україна» (Довкілля) для молодших школярів з помірною розумовою відсталістю можуть бути використані і впроваджені у практику навчально-виховного процесу дітей цієї категорії в загальноосвітніх навчальних закладах (для дітей з інтелектуальною недостатністю) та реабілітаційних центрах України, а також при підготовці педагогів-дефектологів у вищих навчальних закладах.

ІІІ. Науково методичний посібник

Мякушко О. Психологічний супровід корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю: наук.-методичний посібник – К.: Педагогічна думка, 2012. – 148 с. з іл.

У посібнику представлено результати аналізу вітчизняних та зарубіжних науково-методичних підходів до корекційно-реабілітаційного навчання і виховання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю; визначено складові організації навчального процесу (особливості структурування освітнього середовища), що обумовлюють ефективність шкільного навчання дітей цієї категорії; охарактеризовані особливості засвоєння ними програмового матеріалу з предмету «Я і

Україна» (Довкілля)»; викладений зміст спеціально розроблених комплексів навчально-розвивальних завдань для діагностики і формування уявлень учнів про довкілля, а також формування базових дій та операцій (тобто, чотирьох з універсальних категорій, необхідних для засвоєння і розширення початкових уявлень дітей про світ: простір, час, якість і кількість), які забезпечують достатній рівень засвоєння програмового матеріалу з предмета «Я і Україна (Довкілля)». Посібник адресується педагогам, психологам, студентам, аспірантам і батькам.

Встановлено, що діти з помірною розумовою відсталістю (далі ПРВ) характеризуються значними інтелектуальними та адаптивними порушеннями, що призводить до труднощів у їх адаптації та інтеграції в соціум. Як показав сучасний світовий досвід, **найбільш ефективною для таких дітей є їх реабілітація освітніми засобами** (порівняно з медикаментозною терапією та психотерапією).

Ефективний досвід теоретико-практичного вирішення проблем соціалізації дітей з помірною розумовою відсталістю в інших країнах і *перегляд відношення українського суспільства до дітей з помірною розумовою відсталістю* підтвердили, що кожна людина має право одержати освіту і виховання, а традиція «вибраковувати» з освітнього процесу тих, хто не вписується в певні рамки (тавруючи їх як «не здатні до навчання»), застаріла і не призводить до позитивного результату.

Рішення Міністерства освіти і науки України (прийняте у 2008) про можливість відкривати для дітей з помірною розумовою відсталістю окремі класи у спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей з вадами розумового розвитку зняло суперечності в галузі освіти дітей з особливостями розвитку, законодавчо закріплюючи інноваційні тенденції в освіті відповідно міжнародному і українському законодавству. *Разом з тим, це рішення актуалізувало потребу у розробці:* програм для дітей дошкільного та шкільного віку; програм розвитку та адаптації дорослих з помірною розумовою відсталістю; спеціальних корекційно-розвивальних та корекційно-превентивних методик, які б враховували особливості психічного розвитку дітей з помірною розумовою відсталістю; адаптації методик навчання, які застосовуються в освітній практиці інших країн. Адже, як показала практика (О.В.Гаврилов, М.І.Кузьмицька, А.Р.Маллер, А.А.Катаєва, Е.А. Стребелева, Г.В.Цикото, Л.М.Шипіцина, С.А. King та ін.), позитивна динаміка розвитку дітей з ПРВ відбувається лише при створенні необхідних педагогічних умов (тобто, позитивного для дітей середовища, науково-обґрунтованих програм виховання та навчання, відповідного методичного забезпечення та підготовленого кадрового персоналу).

Оскільки помірна розумова відсталість виявляється в стійкому недорозвитку всієї психіки людини, *важливою умовою одержання освіти* такими дітьми є поєднання психолого-педагогічної, медико-соціальної допомоги та корекційно-розвивальної спрямованості навчання, а також врахування важливості раннього, підходящого та інтенсивного втручання у розвиток дітей. Тому застосування комбінованих програм навчання (які поєднують в собі різні методи роботи та забезпечується командою професіоналів різного профілю) дозволяє створити для дітей з ПРВ найбільш оптимальні умови та форми навчання і виховання.

Головним завданням для дітей з помірною розумовою відсталістю визнається максимальне оволодіння навичками самообслуговування та вмінням орієнтуватися в навколишньому світі самостійно, наскільки це можливо. Тому, на сьогодні *головною метою корекційно-реабілітаційного навчання* дітей цієї категорії є: соціальна адаптація, реабілітація, працевлаштування і подальше пристосування до життя в умовах соціального довкілля (А.Р.Маллер, М.Пішчек, Л.М.Шипіцина, G.P.Cartwright та ін.). *Вдосконалення сучасного навчально-виховного процесу* дітей з помірною відсталістю спрямовується на їх соціалізацію. Узагальнення сучасних підходів до реабілітаційного навчання учнів цієї категорії (О.Є.Аюпова, С.Баклі, О.В.Гаврилов, М.Пішчек, Г.В.Цикото, Л.М.Шипіцина та ін.) дало змогу виділити такі *пріоритетні напрямки корекційно-реабілітаційної роботи* з ними, як розвиток: моторики, мовлення, сприймання, навичок самообслуговування, здатності орієнтуватися в навколишньому світі, соціальної компетентності, соціально-трудових навичок, продуктивних видів діяльності, творчих умінь засобами предметної та ігрової діяльності.

У зв'язку з тим, що помірна розумова відсталість, як правило, буває комбінованою, *всі заходи корекційно-розвивального процесу мають базуватися на розвитку особистості дитини в цілому*, а не на тренуванні окремих функцій. Розвиток особистості для успішного спілкування в соціальному середовищі визнається (О.С.Гольдфарб та ін.) одним з ймовірних шляхів корекції, адже емоційно-вольова сфера при олігофренії в цілому залишається більш збереженою (ніж інтелектуальна).

В освітній практиці різних країн (С.Баклі, Т.А.Р.Маллер, М.Пішчек, Г.В.Цикото, Л.М.Шипіцина, О.Шпек, G.P.Cartwright, С.А.Cartwright, М.Е.Ward та ін.) визначені ***ефективні загальні підходи до навчання дітей з помірною розумовою відсталістю***, а саме:

а) в російській спеціальній педагогіці поширені діяльнісно-орієнтовані підходи – *комунікативний підхід до навчання* (А.К.Аксьонова, І.М.Бгажнокова, А.В.Закрепіна, Ю.В.Мозжалова, Е.В.Якубовська та ін.); *соціально-трудова адаптація* (підготовка до праці і подальшої трудової діяльності) та *навчання іншим функціональним вмінням* (соціально-

побутовим навичкам в умовах дому і поза ним, функціональним навчальним навичкам) з метою подальшої соціалізації дітей цієї категорії (А.Р.Маллер, Г.В.Цикото, Л.М.Шипіцина);

б) в Північній Америці застосовуються дві групи методів: 1) *методи навчання, спрямовані на адаптацію та структурування освітнього середовища* – діагностична педагогічна модель (M.E.Ward, G.P.Cartwright et al.), навчання методом прямої вказівки (N.G.Haring, N.D.Gentry), метод аналізу задач; 2) *методи навчання, зосереджені на психічному розвитку учнів* – методика перцептивно-моторного розвитку (D.D.Hammill, G.Wallace та ін.), методи лікувальної педагогіки, спрямовані на моторний розвиток (зокрема, Монтесорі-терапія).

Визначені також ***ефективні конкретні методики і стратегії навчання дітей з помірною розумовою відсталістю***, а саме: моделювання; розпитування; репетиторство однолітків; арт-терапія, танцювальна і музична терапія; гарденотерапія; іпотерапія; навчання із застосуванням медійних засобів; навчальні ігри, ігрокорекція та ігротерапія; програмоване навчання; навчання з використанням комп'ютера та навчання, що спрямовується за допомогою комп'ютера. Втім, (враховуючи різноманітність супроводжуючих проявів порушень розвитку в дітей з ПРВ, при яких може бути відсутнім мовлення чи моторні навички), слід зазначити, що *не існує однієї стратегії чи методу навчання, яка б підходила для всіх без винятку учнів цієї категорії і до того ж учні з часом потребують змін, що обумовлює необхідність для вчителя застосовувати інші підходи*.

Зміст знань, методів і форм навчання дітей з ПРВ повинен визначатися необхідністю урахування особливостей процесу їх соціалізації у суспільство, пов'язаних зі специфічними закономірностями їх розвитку. Відомо (Т.А.Власова, Л.С.Виготський, В.Ю.Карвяліс, М.С.Певзнер, В.Г.Петрова, Б.І.Пінський, Ж.І.Шиф, М.Л.Кпарр, F.N.Watts та ін.), що проблеми набувають специфічності за умови їх вирішення на рівні патології. Це положення й зумовлює визначення підходів до корекційної-розвивального процесу дітей з ПРВ.

З метою вивчення особливостей стану сформованості уявлень з предмету «Я і Україна (Довкілля)» у молодших школярів з ПМР, їх рівня та потенційних можливостей в навчанні був розроблений ***комплекс навчально-розвивальних завдань***, який базується на гештальтно-фреймовому підході до організації та представлення знань (М.Мінський, О.Мякушко, В.Тарасун, Р.Шенк) та рівневого підході до оцінювання знань (В.Беспалько, В.Тарасун).

Гештальтно-фреймовий підхід є засобом для виділення у змісті навчального предмета системи ключових понять, сформованість яких визначає результативність його засвоєння (табл.1).

Таблиця 1.

Структура знань про довкілля (що відповідає структурі змісту тем у комплексі завдань для діагностики і формування в учнів з помірною розумовою відсталістю уявлень з предмету «Я і Україна (Довкілля)»)

N тем	Сфери знань	Розділ знань	Назва тем
1-3	Поняття про довкілля	<i>Уявлення про довкілля</i>	Природа, люди, речі.
4-21	Світ природи	<i>Рослини</i> <i>Тварини</i> <i>Пори року</i> <i>Свята</i>	Уявлення про рослини, дерева, трав'янисті рослини (квіти), овочі, фрукти, сад, город. Уявлення про тварини, тварини свійські, тварини дикі, птахи свійські, птахи дикі. Зима, весна, літо, осінь. Новий рік, Великдень.
22-29	Світ Я	<i>Тіло людини</i> <i>Стать і вік</i>	Голова, руки, ноги, ніс, вуха, очі, язик. Стать людини, вік людини.
30-48	Світ людей	<i>Предметний світ у домашньому і шкільному оточенні</i> <i>Рідний край</i> <i>Громадські місця</i> <i>Професії людей та споруди соціального призначення</i>	Посуд, посуд чайний, посуд столовий, меблі, помічники у домашньому господарстві, домашні приміщення (кімнати), шкільні приміщення, предмети у домашньому і шкільному оточенні, предмети для підтримання особистої гігієни. Місто, село, транспорт, правила поведінки на дорогах. Парк, зоопарк. Вчитель, лікар, продавець, перукар.

Рівневий підхід дозволяє визначити тип розумової діяльності учнів під час виконання ними навчальних завдань з довкілля; ступінь самостійності учнів, що характеризує результат засвоєння – ключових понять, розділів і тем навчальної програми; здатність учнів виконувати певні цілеспрямовані учбові дії (описові, перцептивні, словесні) і застосовувати набуті знання для вирішення нових задач (табл.2.). Застосування цих підходів дає можливість використати розроблені завдання і як навчально-розвивальні.

Таблиця 2.

Модель рівнів засвоєння знань про довкілля молодшими школярами з помірною розумовою відсталістю

Рівні засвоєння	Характер розумової діяльності
-----------------	-------------------------------

- I Сприймання і розрізнення вивченого програмового матеріалу: розрізнення та впізнавання об'єктів довкілля і природних явищ з вивченої теми (реальних або зображених на малюнку), усвідомлення понять.
- II Відтворення програмового матеріалу: учень самостійно або з підказкою педагога називає узагальнюючим словом-поняттям однорідні об'єкти, називає реальні чи зображені на малюнку об'єкти з вивченої теми, актуалізує по пам'яті назви інших (відповідно до певного поняття) предметів.
- III Відтворення засвоєного матеріалу і застосування його у змінених ситуаціях: учень самостійно або з підказкою педагога класифікує та узагальнює об'єкти довкілля і явищ природи (тобто, поєднує у певному понятті однорідні об'єкти, виділивши їх серед різнорідних); встановлює функціональні (Для чого потрібний? Що робить?) та причинно-наслідкові зв'язки (Чому? Навіщо?).
- IV Самостійне перетворення способів виконання завдань: трансформація заданої ситуації (визначення помилок у зображенні тощо), порівняння об'єктів довкілля і природних явищ.

Перевірка результативності та якості засвоєння учнями з ПРВ
базових уявлень про довкілля дозволила встановити, що особливості засвоєння ними програмового матеріалу значною мірою визначаються характером прийому, переробки і запам'ятовування ними інформації про навколишній світ. Звісно, існує також особистісний аспект труднощів у навчанні учнів, пов'язаний (через недостатні показники їх особистісного розвитку) з порушенням саморегуляції у всіх її ланках (планування дій, самоконтролю).

Втім, суттєвими аспектами труднощів в оволодінні дітьми з помірною розумовою відсталістю програмовим матеріалом є: інформаційний аспект (тобто, обмежена можливість їх у засвоєнні обсягу навчальної інформації) та недостатній рівень розвитку психічних дій та операцій (необхідних для оперування обсягом засвоєної навчальної інформації). Саме з недоліками у самостійному опрацюванні інформації учнями цієї категорії пов'язані: недостатня усвідомленість сприймання (що негативно позначається на розпізнаванні дітьми об'єктів та явищ довкілля, ідентифікації реальних предметів з їх зображенням); несформованість у них мисленнєвих операцій (таких як, аналіз, синтез, порівняння; а труднощі вбачати в предметах однакове, схоже і різне обмежують можливість учнів самостійно класифікувати та узагальнювати інформацію про предмети); фрагментарність і недосконалість запам'ятованих знань (їх поверховість, не достатня осмисленість і косність, обмеженість конкретною ситуацією та не здатність переносити їх в інші ситуації); недорозвиток мовлення.

Проведений експеримент дає підстави стверджувати, що психологічними умовами підвищення ефективності навчання дітей з помірною розумовою відсталістю є:

- розробка нової програми, узгодження її змісту з можливостям цих дітей та особливостями їх психічного розвитку,
- удосконалення методики корекційно-розвивальної роботи, яка передбачає більш екстенсивне і структуроване навчання, розвиток вміння організовувати інформацію в чіткі логічні структури,
- включення медійних засобів в навчальний процес з метою унаочнення дітям інформації про природне і предметне довкілля,
- а також врахування недорозвитку або відсутності мовлення у дітей через забезпечення можливості надання і перевірки стану засвоєння навчальної інформації у невербальній формі.

З огляду на виявлену у нашому дослідженні дефіцитарність у сприйманні та інтеграції учнями з ПРВ навчальної інформації, це утруднює чи унеможливорює самостійне опрацювання ними програмового матеріалу. У зв'язку з цим, необхідність розробки корекційно-реабілітаційних освітніх програм і технологій навчання для дітей з помірною розумовою відсталістю зумовлює **актуальність врахування досягнень гносеології та когнітивної психології**, які на сьогодні активно асимілюються педагогікою (Н.П.Локалова, С.В.Поліщук, Р.Л.Солсо, І.Г.Ульянова та ін.).

Основна мета когнітивних (пізнавальних) теорій навчання полягає у розвитку всієї сукупності розумових здібностей і навчальних стратегій дитини, які полегшують процес навчання і сприяють її адаптації до нових ситуацій. Тобто, дітей слід вчити тому, як вчитися (а не вчити окремим поняттям, умінням і навичкам). При цьому для дітей з проблемами у розвитку мова йде про «когнітивну ортопедію», тобто методи «пізнавальної корекції» (а не «пізнавального навчання»), які спрямовуються на усунення наслідків дефіцитарного розвитку, що перешкоджають когнітивному розвитку дитини та виконанню нею тієї чи іншої діяльності.

З метою забезпечення ефективності формування в учнів з помірною розумовою відсталістю вміння орієнтуватися у довкіллі та здійснення корекційно-розвивальної роботи нами була спеціально розроблена **навчальна програма з предмету «Я і Україна (Довкілля)»**, яка враховує сучасні досягнення науки (психології, когнітивної психології, нейропсихології, гносеології) і педагогічної практики. Особливістю розробленої програми є те, що під час формування базових уявлень про довкілля у дітей (про світ людей, предмети соціокультурного простору, об'єкти та явища природи, культурні шаблони поведінки) акцент робиться на *цілеспрямоване формування в учнів репрезентативних перцептивних і когнітивних схем*, що пояснюють будову світу і структурують його в поняттях (тобто, є інформативною основою знань). Організації смислового сприймання та опрацюванню (структуруванню та диференціації) дітьми нових знань про довкілля сприяє чітка тематична структура змісту нової програми (яка відповідає стадіям у спіральному розвитку сприймання та враховує вікові особливості розвитку

дітей цієї категорії). Досягти вчителю цієї мети сприяє також представлений у посібнику комплекс навчально-розвивальних завдань для діагностики і формування уявлень учнів про довкілля (для цього розроблені серії завдань для сорока восьми ключових у змісті предмета тем).

Доведено, що для інтенсифікації освітнього процесу дітей з особливими потребами важливим є також **розвиток так званих трансверсальних (наскрізних) здібностей**, які В.В.Тарасун розглядаються в якості загальних інструментів мислення, а в термінах психології і нейропсихології – як базові незмінні (інваріантні, тобто, одні й ті самі у різних видах діяльності) дії та операції.

Одним із важливих компонентів методики розвитку трансверсальних здібностей, розробленої з опорою на когнітивні теорії навчання, є *розвиток у дитини базових дій та операцій, які забезпечують успішне засвоєння нею знань про навколишній світ.*

Зазначимо, що для правильного структурування і розуміння дитиною оточуючого світу необхідним і першочерговим завданням є засвоєння нею базових універсальних категорій, які є найбільш доступними для чуттєвого сприймання дитини, починаючи з трьох років, а саме: категорій часу й простору, якості й кількості (певною мірою матерії і руху).

Виходячи з цих положень, а також з урахуванням особливостей вікового розвитку дітей з помірною розумовою відсталістю, був розроблений комплекс навчально-розвивальних завдань для формування у молодших школярів цієї категорії базових дій та операцій, які забезпечують успішне засвоєння ними змісту предмета «Я і Україна (Довкілля)».

Розроблений комплекс завдань складається з трьох методик (втім, їм передуює завдання, спрямоване на формування у дитини загального уявлення про довкілля як середовища, в якому живе людина, а також в якому існують ще й природа, інші люди та речі):

1. *Методика формування поняття “Простір” та просторових уявлень* – спрямована на формування у дитини поняття «простір» та просторових понять, тобто вміння орієнтуватися в просторі самій та щодо розташування у ньому предметів, а саме: розрізняти три виміри у просторі (висоту, довжину, товщину), відштовхуватись від заданої точки відліку, орієнтуючись на слова для позначення трьох вимірів: зверху-знизу (вище-нижче, над-під); ліворуч-праворуч (лівіше-правіше); перед-за (ближче-далі).
2. *Методика формування поняття «Час» та часових уявлень* – спрямована на формування в учнів поняття про час та часових понять, тобто вміння орієнтуватися у послідовності розгортання подій у часі

(відносно певної події), орієнтуючись на природні ознаки (доба: день – ніч; пора року: зима – весна – осінь – літо) та на відповідні слова: до-після (раніше-пізніше); спочатку-потім-далі-на кінець; вчора-сьогодні-завтра.

3. *Методика формування поняття «Якість» та якісних уявлень* – спрямована на формування у дитини уявлень про різні якості предметів (завдяки яким утворюється різноманітність світу) та якісних уявлень (еталонних уявлень, що виражають різний прояв якостей предметів), тобто вміння учня розрізняти якості предмета, а саме: з допомогою зору (форма: має форму – безформний; круг, овал, трикутник, квадрат, прямокутник; колір: червоний, жовтий, зелений, голубий, синій тощо; розмір: великий – маленький; глибокий – плоский, високий – низький, широкий – вузький, довгий – короткий, товстий – тонкий); на дотик (гладкість поверхні: гладкий – шорсткий – колючий, твердість: твердий – м'який, температура: холодний – теплий – гарячий, вага: легкий – важкий); на слух (розрізнення звуків довкілля; голосність: голосно – тихо; висота звуку: тоненький голос – низький голос); на смак (солодкий – гіркий – кислий – солоний, подобається – не подобається); за запахом (розрізнення запахів предметів; пахне – воняє, приємний – не приємний запах).

В тому числі методика дає уявлення про поняття «кількість» (тобто «відмінність предметів за мірою вираження їх властивостей») та сприяє формуванню кількісних уявлень, що виражають різну міру розвитку якості предметів: «багато – мало», «більше – менше», «швидко – повільно».

Таким чином, в посібнику представлені шляхи забезпечення інтенсифікації формування в учнів із помірною розумовою відсталістю вміння орієнтуватися у довкіллі та сприяння всебічному розвитку їх особистості та соціалізації. Сподівання на ефективність застосування когнітивного підходу для розробки змісту знань і методик корекційно-реабілітаційного навчання учнів цієї категорії ґрунтуються на сучасних теоретичних досягненнях когнітивної психології та на доведених у педагогічній практиці інших країн ефективності методів когнітивного навчання для дітей із особливими потребами.

Інші стислі варіанти для посібника:

2-й варіант:

Мякушко О. Психологічний супровід корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю: наук.-методичний посібник – К.: Педагогічна думка, 2012. – 148 с. з іл.

В посібнику представлено результати системного аналізу вітчизняних та зарубіжних науково-методичних підходів до корекційно-реабілітаційного навчання і виховання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю, визначено складові організації навчального процесу (особливості структурування освітнього середовища), що обумовлюють ефективність шкільного навчання дітей з помірною розумовою відсталістю. Ґрунтуючись на результатах дослідження навчальних досягнень, встановлено характерні особливості стану сформованості уявлень про довкілля у школярів з помірною розумовою відсталістю, обґрунтовано психолого-педагогічні умови організації навчально-виховного процесу школярів цієї категорії, які б враховували специфіку їх розвитку. Розроблено навчально-дидактичне забезпечення навчального курсу «Я і Україна» (Довкілля)» для молодших школярів з помірною розумовою відсталістю, зокрема, два комплекси навчально-розвивальних завдань, які забезпечують успішне засвоєння учнями змісту предмета і зорієнтовані на всебічний розвиток особистості дітей цієї категорії у міру максимального використання педагогами їх індивідуальних можливостей, а також сприяння їх соціалізації через підготовку учнів до щоденного життя в соціумі, розвитку їх вмінь самостійно дбати про себе та керувати своєю поведінкою.

Перший комплекс навчально-розвивальних завдань (який базується на рівневому підході до оцінювання знань) спрямований на діагностику й формування у молодших школярів уявлень про довкілля. Другий комплекс завдань (що базується на новий у психології, нейропсихології та спеціальній педагогіці когнітивний підхід до навчання) сприяє формуванню в учнів з помірною розумовою відсталістю необхідних для засвоєння і розширення початкових уявлень дітей про світ базових дій та операцій (а саме: чотирьох з універсальних категорій – простір, час, якість і кількість).

Визначені науково-методичні підходи корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю, теоретично обґрунтоване і апробоване науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу та психолого-педагогічного супроводу їх корекційно-реабілітаційного навчання може бути застосованим в Україні в конкретних умовах навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю, навчально-реабілітаційних центрах, центрах соціально-трудої реабілітації дітей-інвалідів та інших соціально-реабілітаційних центрах для дітей з особливими потребами, де виховуються діти шкільного віку з помірною розумовою відсталістю. Посібник також може використовуватися при підготовці педагогів-дефектологів у вищих навчальних закладах.

Посібник адресується педагогам, психологам, студентам, аспірантам і батькам.

3-й варіант:

Мякушко О. Психологічний супровід корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю: наук.-методичний посібник – К.: Педагогічна думка, 2012. – 148 с. з іл.

Посібник складається з двох розділів і двох додатків. В першому розділі посібника «Науково-методичні підходи корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю» описано особливості психокогнітивного розвитку дітей із помірною розумовою відсталістю, представлено результати системного аналізу вітчизняних та зарубіжних науково-методичних підходів до корекційно-реабілітаційного навчання і виховання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю, визначено ряд ефективних загальних методів, популярних стратегій та методик навчання дітей цієї категорії, ефективність яких була неодноразово доведена в освітній практиці різних країн.

В другому розділі посібника «Психолого-педагогічні умови забезпечення процесу інтенсифікації засвоєння уявлень про довкілля молодшими школярами з помірною розумовою відсталістю» визначено складові організації навчального процесу (особливості структурування освітнього середовища), що обумовлюють ефективність шкільного навчання дітей з помірною розумовою відсталістю. Автором представлено також навчально-дидактичне забезпечення навчального курсу «Я і Україна» (Довкілля)» для молодших школярів з помірною розумовою відсталістю, зокрема, два комплекси навчально-розвивальних завдань, які забезпечують успішне засвоєння учнями змісту предмета і зорієнтовані на всебічний розвиток особистості дітей цієї категорії у міру максимального використання педагогами їх індивідуальних можливостей, а також сприяння їх соціалізації через підготовку учнів до щоденного життя в соціумі, розвитку їх вмінь самостійно дбати про себе та керувати своєю поведінкою.

Перший комплекс навчально-розвивальних завдань (який базується на гештальтно-фреймовому підході до організації та представлення знань та рівневому підході до оцінювання знань) спрямований на діагностику й формування у молодших школярів уявлень про довкілля. Ґрунтуючись на результатах дослідження навчальних досягнень, встановлено характерні особливості стану сформованості уявлень про довкілля у школярів з помірною розумовою відсталістю, обґрунтовано психолого-педагогічні умови організації навчально-виховного процесу школярів цієї категорії, які б

враховували специфіку їх розвитку та сприяли б інтенсифікації процесу засвоєння учнями з помірною розумовою відсталістю предмета «Я і Україна (Довкілля)» та розвитку їхніх пізнавальних процесів. З цією метою був розроблений другий комплекс завдань (що базується на новий у психології, нейропсихології та спеціальній педагогіці когнітивний підхід до навчання) сприяє формуванню в учнів з помірною розумовою відсталістю необхідних для засвоєння і розширення початкових уявлень дітей про світ базових дій та операцій (а саме: чотирьох з універсальних категорій – простір, час, якість і кількість).

Визначені науково-методичні підходи корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю, теоретично обґрунтоване і апробоване науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу та психолого-педагогічного супроводу їх корекційно-реабілітаційного навчання може бути застосованим в Україні в конкретних умовах навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю, навчально-реабілітаційних центрах, центрах соціально-трудої реабілітації дітей-інвалідів та інших соціально-реабілітаційних центрах для дітей з особливими потребами, де виховуються діти шкільного віку з помірною розумовою відсталістю. Посібник також може використовуватися при підготовці педагогів-дефектологів у вищих навчальних закладах.

Посібник адресується педагогам, психологам, студентам, аспірантам і батькам.